

6. Sınıf

Türkçe

1. Tema: Dilimizin Zenginliği

1. Dönem 1. Ortak Yazılı · Genel Tekrar

Talim Noktası
5 · 6 · 7. SINIF DERS KİTAPLARI

1. TEMA

Dilimizin Zenginliği

Kelime tahmini, yüzey anlam, anahtar kelime, gerçek-mecaz-terim anlam, açıklayıcı paragraf ve karşılaştırma, söz varlığıyla zenginleştirme, büyük harfler ve virgül

Bu temada neler var?

1. Bilmediğimiz Kelimenin Anlamını Tahmin Etme 3
2. Metnin Yüzey Anlamını Belirleme 6
3. Bilgilendirici Metinde Anahtar Kelimeler 8
4. Söz Varlığı: Gerçek, Mecaz ve Terim Anlam 10
5. Yazarken İçerik ve Yapı 12
6. Yazıyı Söz Varlığıyla Zenginleştirme 14
7. Büyük Harfler ve Virgül 17

Bir dilin zenginliği, sözlüğündeki kelime sayısından çok o kelimelerin nasıl kullanıldığından anlaşılır. Aynı kelime bir cümlede **gerçek** anlamıyla, başka bir cümlede **mecaz** anlamıyla karşımıza çıkar. Bir bilim dersinde ise **terim** olarak bambaşka bir görev üstlenir. Atasözleri, deyimler ve ikilemeler de dilimize renk katar.

Bu temada dilimizin zenginliğine hem okur hem yazar gözüyle bakacaksınız. Okurken bilmediğiniz kelimeleri tahmin edecek, metinde açıkça söyleneni bulacak, bilgilendirici metinlerin anahtar kelimelerini seçeceksiniz. Yazarken de doğru kelimeyi doğru yerde kullanmayı, büyük harfleri ve virgülü kurallara uygun yazmayı öğreneceksiniz.

Anahtar kavramlar

bağlam · ipucu · sözlük maddesi · yüzey anlam · tanım · yönerge · ana fikir · anahtar kelime · kavram haritası · gerçek anlam · mecaz anlam · terim anlam · söz varlığı · açıklayıcı paragraf · karşılaştırma · Türkçe karşılık · özel ad · virgül

Notlarım

1 Bilmediğimiz Kelimenin Anlamını Tahmin Etme

Okur bir iz sürücüdür

Altıncı sınıfta okuduğunuz metinler daha uzun, kelimeleri daha çeşitlidir. Bir hikâyede, bir gezi yazısında ya da bir ansiklopedi maddesinde yeni kelimelerle karşılaşmanız çok doğaldır. Böyle bir anda okumayı bırakmanız gerekmez. Bilmediğiniz kelime, çevresindeki cümlelerde **iz** bırakır. Bu izleri takip ederek kelimenin anlamını tahmin edebilirsiniz.

Tanım Bağlamdan anlam tahmini

Bir kelimenin içinde geçtiği cümleye ve o cümlenin çevresindeki cümlelere bağlam denir. Bilmediğimiz bir kelimenin anlamını bağlamdaki ipuçlarından ve kendi bildiklerimizden yararlanarak bulmaya çalışmaya bağlamdan anlam tahmini denir.

Tahmin yaparken yalnızca metne bakmayız. Daha önce okuduklarımız, duyduklarımız ve yaşadıklarımız da işe yarar. Bunlara **ön bilgi** denir. İpuçlarını ön bilginizle birleştirdiğinizde tahmininiz güçlenir. Aşağıdaki kartlar, metinlerde en sık karşılaşacağınız ipucu türlerini gösteriyor.

TANIM VE AÇIKLAMA

Yazar kelimeyi aynı cümlede açıklar. Köyün okul yolunu **imece** ile, yani bütün köylünün el ele verip karşılıksız çalışmasıyla onardılar. **İpucu sözleri:** yani, başka bir deyişle, demek ki.

BENZER ANLAM

Yakında anlamca benzer, tanıdık bir söz bulunur. Kardeşim çok **mütevazı** biridir; başarılarıyla övünmez, alçak gönüllü davranır.

ZIT ANLAM

Kelimenin karşıtı olan bir söz yol gösterir. Ablam her işi **itinayla** yapar, ben ise genellikle aceleye getiririm. İtina, acelenin tersidir: özen.

ÖRNEK VE AYRINTI

Ardından gelen örnekler kelimeyi açar. Kışa hazırlık için ambara **zahire** doldurdular: buğday, arpa, mısır ve kuru fasulye.

DURUM VE SONUÇ

Olayın gidişi ya da sonucu anlamı sezdirir. Yağmur öyle **sağanak** hâlinde yağdı ki on dakikada sokaklar göle döndü.

ÖN BİLGİ

Bildiklerinizi işe katınız. Ekinler biçilince köylüler **harmanda** buğdayı saptan ayırdı. Köy hayatını bilen biri “harman”ı kolayca tahmin eder.

Üç adımda tahmin

Yeni bir kelimeyle karşılaştığınızda sırasıyla şunları yapınız:

1. **İpucunu bulunuz.** Kelimenin geçtiği cümleyi, gerekirse öncesindeki ve sonrasındaki cümleleri yeniden okuyunuz. Yol gösteren sözlerin altını çiziniz.

2. **Mantıklı bir tahmin yapınız.** Kelimenin yerine tahmin ettiğiniz sözü koyup cümleyi yeniden okuyunuz. Cümle anlamlı oluyorsa tahmininiz mantıklıdır.
3. **Kontrol ediniz.** Sözlüğe, başvuru kitabına ya da güvenilir bir genel ağ kaynağına bakınız. Gerekirse öğretmeninize ya da ailenize danışınız.

Üç adım bir örnekte: "yadigâr"

Cümle: Bu saat bana dedemden yadigâr kaldı; onu her gördüğümde dedemi hatırlarım.

1	2	3
İpucunu bul	**Tahmin et**	**Kontrol et**
Yol gösteren sözlerin altını çiz: dedemden … kaldı, her gördüğümde dedemi hatırlarım.	Yerine kendi sözünü koy: Bu saat bana dedemden **hatıra olarak** kaldı. Cümle anlamlı mı?	Sözlüğe bak. "Yadigâr", birinden hatıra olarak kalan eşya anlamına yakın açıklanır. Tahmin tuttu: ✓

Sözlük maddesini okumak

Sözlükte kelimeler **alfabe sırasıyla** dizilir. Her kelime için ayrılan bölüme **madde** denir. Bir maddede kelimenin türü, varsa hangi dilden geldiği, anlamları ve örnek cümleler bulunur. Bir kelimenin birden çok anlamı varsa anlamlar numaralanır. Sözlüğü yalnızca kâğıt kitap olarak düşünmeyiniz; Türk Dil Kurumunun genel ağdaki sözlüğü de güvenilir bir kaynaktır.

Bir sözlük maddesinin parçaları (örnek, kısaltılmış madde)

1 ağır **2** sıf.
3 **1.** Tartıda çok gelen, kaldırılması güç olan. **4** Ağır bir bavulu merdivenden zor çıkardık.
2. Yavaş olan, acele etmeyen. Yaşlı adam ağır adımlarla yürüyordu.
3. İncitici, kırıcı. Arkadaşına ağır sözler söyledi.
4. Etkisi güçlü, dayanması zor. Geçen kış ağır bir hastalık geçirdi.

1. **Madde başı** — Aranan kelime. Sözlükte kelimeler alfabe sırasıyla dizilir.
2. **Kelimenin türü** — Kısaltmayla verilir: sıf. (sıfat), a. (ad), zf. (zarf) gibi.
3. **Numaralı anlamlar** — İlk anlam çoğu zaman gerçek anlamdır; sonrakiler başka kullanımlardır.
4. **Örnek cümle** — Anlamın cümlede nasıl kullanıldığını gösterir.

Tuzağa düşme!

Birden çok anlam varsa
Sözlükte bir kelimenin birkaç anlamı sıralanmışsa ilk anlamı hemen seçmeyiniz. Her anlamı okuduğunuz cümleye yerleştiriniz. Cümleye en iyi uyan anlam, aradığınız anlamdır.

Okuma metni: Dedemin Kelime Sandığı

Dedenin sandığı

★ DEDEMİN KELİME SANDIĞI

Her yaz Amasya'daki dedemin evine gideriz. Ev, Yeşilırmak'a bakan iki katlı, eski bir ahşap evdir. Bu yaz daha ilk akşam dedem beni tavan arasına çıkardı. Köşede, üstü toz tutmuş ceviz bir sandık duruyordu. Dedem kapağı yavaşça kaldırdı. İçi, kurdelelerle demet demet bağlanmış küçük kartlarla doluydu.

— Bu sandık benim en eski **yâren**imdir, dedi gülerek. Canım sıkıldığında onu açar, kartlarla dertleşirim.

Dedem otuz yıl postacılık yapmış. Gençliğinde köy köy dolaşır, mektupları omzundaki **heybe**yle taşırmış. Heybenin bir gözünde mektuplar, öbür gözünde azığı dururmuş. Uğradığı her köyde insanlarla sohbet eder, bilmediği bir kelime duyunca hemen küçük bir karta yazarmış.

— Bu işin adı derlemedir, dedi dedem. Derleme, halkın ağzından kelime toplamaktır. Bir kelimeyi kimden ve nerede duyduğunu yazmazsan o kelime yetim kalır.

Kartları tek tek elime aldım. Bazılarını hiç duymamıştım: ırgat, kağnı, yayık, çıkın… Her kartın arkasında kelimenin anlamı, kimden duyulduğu ve bir örnek cümle vardı. "Yayık" kartını okurken bir an durdum. Yüzümün kızardığını hissettim. Gözlerimi yere indirip **mahcup** bir sesle sordum:

— Dede, ben bu kelimelerin çoğunu bilmiyorum. Bu çok mu kötü?

Dedem omzuma dokundu:

— Kötü olan bilmemek değil, merak etmemektir, dedi. Yayık, tereyağı çıkarmak için içinde yoğurt çalkaladığımız kaptır. Ninen her bahar yayıkta tereyağı yapardı.

Sonra kartların neden bu kadar iyi korunduğunu anladım. Dedem her demeti nemden ve güveden uzak tutmak için kâğıt torbalara koymuş, aralarına da kurutulmuş lavanta yerleştirmişti. Kartlarını gözü gibi **muhafaza** ediyordu.

— Neden bu kadar uğraşıyorsun, diye sordum.

Dedem bir süre sustu. Sonra sandığın kapağını okşayarak cevap verdi:

— Her kelime bir insanın sesidir. Biz o kelimeyi kullanmazsak o ses susar.

Ertesi sabah dedem bana bir görev verdi:

— Bu yaz sen de bana beş kart getireceksin. Kartın ön yüzüne kelimeyi yaz. Arka yüzüne anlamını, kimden duyduğunu ve o kelimeyle kurduğun bir cümleyi yaz. Sözlükten kontrol etmeyi de unutma.

Sonraki günlerde mahallenin fırıncısıyla, pazardaki teyzelerle, komşumuz Hasan Amca'yla uzun uzun konuştum. Yaz bitmeden beş kartım hazırdı. Dedem kartları okurken gözleri parladı:

— Söz **dağarcığın** genişlemiş, dedi. Dağarcık, eskiden çobanların azık taşıdığı deri torbaydı. Sen de içine kelime dolduruyorsun artık.

Dönüş yolunda sırt çantama baktım. İçinde yalnızca beş kart vardı ama bana bir sandık dolusu hazine kadar değerli geliyordu.

Bu metin özgün olarak yazılmıştır.

Metin üzerinde uygulama

Tuzağa düşme!

İpucu her zaman metinde değildir

"Irgat" kelimesi metinde yalnızca bir listede geçiyor; çevresinde ipucu yok. Böyle durumlarda doğrudan sözlüğe başvurunuz. Tahmin, ipucu olduğunda işe yarar.

2 Metnin Yüzey Anlamını Belirleme

Metin açıkça ne söylüyor?

Bir metni okurken iki ayrı soru sorabiliriz: “Metin açıkça ne söylüyor?” ve “Metinden ne çıkarabilirim?” Bu bölümde birinci soruya odaklanacaksınız. Yazarın doğrudan yazdığı, metinde **görünen** bilgiler yüzey anlamı oluşturur.

Tanım Yüzey anlam

Metinde açıkça, doğrudan söylenen bilgilere yüzey anlam denir. Yüzey anlamı bulmak için tahmin ya da yorum yapmayız; cevabı metindeki bir cümleyle gösterebiliriz.

Yüzey anlamda neler aranır?

- **Tanımı verilen kavram:** Metin bir kavramın ne olduğunu açıkça söyler.
- **Düşünce:** Kişinin ya da yazarın açıkça dile getirdiği görüş.
- **Yönerge:** Bir işin nasıl yapılacağını adım adım anlatan cümleler.
- **İletilmek istenen mesaj:** Metnin okura doğrudan verdiği öğüt ya da çağrı.
- **Açıkça ifade edilen ana fikir:** Metnin temel düşüncesinin bir cümlede doğrudan söylenmesi.
- Kişiler, yer, zaman ve olaylar gibi metinde doğrudan verilen bilgiler.

Bağlamı kuran ipuçları

Okumaya başlamadan önce başlık, görsel, alt başlık ve metnin türü bize bağlamı sezdirir. “Dedemin Kelime Sandığı” başlığı ve sandık görseli, metnin bir aile büyüğü ve onun sakladığı kelimeler hakkında olduğunu düşündürür. Okurken de kişileri, yeri, zamanı ve olayları belirleriz. **5N1K** soruları (Kim? Ne? Nerede? Ne zaman? Nasıl? Niçin?) bu iş için kullanışlı bir araçtır.

Yüzey anlamı bulurken kendinize şu soruyu sorunuz: **“Bunu metin mi söyledi, yoksa ben mi çıkardım?”** Metin söylediyse cevabın kanıtı bir cümlededir. Siz çıkardıysanız bu bir yorumdur ve yüzey anlamın dışına çıkmışsınızdır.

Metin mi söyledi, ben mi çıkardım?

METİN SÖYLÜYOR	BEN ÇIKARIYORUM
“Dedem otuz yıl postacılık yapmış.”	Dede birçok köyü ve insanı tanıyordur.
“... kâğıt torbalara koymuş, aralarına da kurutulmuş lavanta yerleştirmişti.”	Dede kartlarına çok değer veriyor.
“Dedem kartları okurken gözleri parladı.”	Dede torununun hazırladığı kartları beğendi.
Yüzey anlam. Kanıtı metindeki bir cümledir.	**Çıkarım.** Metinde yazmaz; okur ipuçlarından varır. Yüzey anlamın dışındadır.

Tuzağa düşme!

Yüzey anlamın kanıtı satırdadır
Bir sorunun cevabını metinden bir cümleyle gösteremiyorsanız o bilgi yüzey anlam değildir. Sınavda “metne göre”, “metinde açıkça belirtilen” diye başlayan sorularda yalnızca metinde yazana dayanınız; kendi bildiklerinizi cevaba eklemeyiniz.

İkinci metin: Bir yönerge

Yönergeler bir işin nasıl yapılacağını sırasıyla anlatır. Bu tür metinlerde yüzey anlam çok önemlidir; çünkü bir adımı atlarsanız iş yarım kalır. Aşağıdaki duyuru bir okul kulübünün panosuna asılmıştır.

★ KELİME KARTI NASIL HAZIRLANIR?

Sevgili kulüp üyeleri, bu dönem hep birlikte bir kelime sandığı oluşturuyoruz. Amacımız, çevremizde duyduğumuz ama artık az kullanılan kelimeleri unutulmaktan kurtarmak. Kartınızı hazırlarken aşağıdaki adımları sırasıyla izleyiniz.

1. Kulüp masasından bir kart alınız. Kartlar 10 santimetre uzunluğunda, 7 santimetre genişliğindedir.
2. Kartın ön yüzüne kelimeyi büyük ve okunaklı harflerle yazınız.
3. Arka yüzüne kelimenin anlamını, kimden ve nerede duyduğunuzu yazınız.
4. Kelimeyi kullanarak bir örnek cümle kurunuz.
5. Anlamı sözlükten kontrol ediniz. Sözlükte bulamazsanız kartın sağ üst köşesine bir soru işareti koyunuz.
6. Kartınızı en geç ayın son cuma günü kulüp sandığına bırakınız.

Unutmayınız: Kelimeler kullanıldıkça yaşar. Topladığınız kelimeyi hafta içinde en az bir kez konuşmalarınızda kullanınız.

Çınar Kitap Kulübü

Bu duyuru özgün olarak yazılmıştır; kulüp hayal ürünüdür.

Örnek kelime kartı: ön ve arka yüz

ÖN YÜZ

KAĞNI

ARKA YÜZ

Anlamı: İki tekerlekli, öküz ya da manda ile çekilen yük arabası.

Kimden, nerede duydum: Dedemden, Amasya’da.

Örnek cümle: Dedem çocukken harmana kağnıyla gidermiş.

Sözlükten kontrol: ✓

Notlarım

3 Bilgilendirici Metinde Anahtar Kelimeler

Anahtar kelime nedir?

Bir kütüphanede ya da genel ağda bilgi ararken arama kutusuna birkaç kelime yazarız. Doğru kelimeleri seçersek aradığımızı hemen buluruz. Metnin özünü taşıyan bu kelimelere **anahtar kelime** denir. Anahtar kapıyı açar; anahtar kelime de metnin kapısını açar.

Tanım Anahtar kelime

Bir metnin neyi anlattığını birkaç sözle özetleyen, metni tanıtırken ya da ararken kullandığımız temel kelimelere anahtar kelime denir. Anahtar kelimeler çoğu zaman metinde geçer ve tekrar eder. Metnin bütününü özetleyen ama metinde hiç geçmeyen bir kelime de anahtar kelime olabilir.

Anahtar kelimeyi nasıl seçeriz?

1. Başlığa ve alt başlıklara bakınız. Başlıktaki kelimeler çoğu zaman anahtar kelimedir.
2. Metinde sık tekrar eden kelimelerin altını çiziniz.
3. Her paragrafın ne anlattığını bir iki kelimeyle söylemeye çalışınız.
4. Seçtiğiniz kelimeyi şu soruyla sınayınız: “Bu kelime olmadan metnin konusu anlaşılır mı?” Anlaşılmıyorsa kelime anahtardır.
5. Ayrıntıları anahtar kelimeden ayırınız. Bir kez geçen örnekler, sayılar ve küçük bilgiler genellikle ayrıntıdır.

Tuzağa düşme!

Sık geçen her kelime anahtar değildir
“bir, ve, çok, gibi, daha” gibi kelimeler her metinde sık geçer ama metnin konusunu göstermez. Anahtar kelime, o metne özgü olmalıdır.

Okuma metni: Dört Dizede Bir Dünya

★ DÖRT DİZEDE BİR DÜNYA: MÂNİ

Anadolu’da düğünlerde, bayramlarda, kına gecelerinde, tarlada iş yaparken söylenen kısa şiirler vardır. Bunlara **mâni** denir. Mâniler halkın ortak malıdır; çoğunun kim tarafından söylendiği bilinmez. Söyleyeni bilinmeyen bu tür ürünlere **anonim** ürünler denir.

Mâni genellikle **dört dizeden** oluşur. Dizelerin her biri çoğunlukla **yedi hecelidir**. Birinci, ikinci ve dördüncü dizelerin sonları birbirine benzer seslerle biter; üçüncü dize ise farklı biter. Bu ses düzeni, mâninin kolayca akılda kalmasını sağlar.

Mânide asıl söylenmek istenen çoğu zaman son iki dizededir. İlk iki dize ses benzerliğini kurmak için söylenir; bazen konuyla pek ilgisi yoktur. Aşağıdaki mâniye bakınız:

> Bahçede güller açar
> Gönlüme sevinç saçar
> Kitabı açtım yine
> Sayfalardan kuş uçar

Bu mânide ilk iki dize bahar sevincini anlatır. Asıl düşünce son iki dizededir: Kitap okumak insanın hayal gücüne kanat takar.

Mâniler konularına göre çeşitlenir. Sevgi, gurbet, doğa, bayram ve şaka mânileri en çok bilinenlerdir. Ramazan gecelerinde davulcuların kapı kapı dolaşarak söylediği mâniler de vardır. Mâni geleneği bugün de yaşamaktadır; birçok kişi özel günlerde mâni söylemeyi sürdürmektedir.

Bu metin ve mâni özgün olarak yazılmıştır.

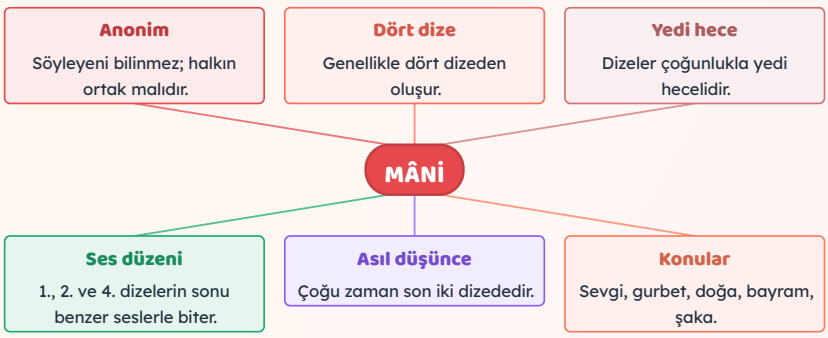
Mâninin ses düzeni

Dize (hecelere ayrılmış)	Hece	Son	
Bah / çe / de / gül / ler / a / çar	7	a	İlk iki dize: ses düzenini kurar
Gön / lü / me / se / vinç / sa / çar	7	a	
Ki / ta / bı / aç / tım / yi / ne	7	b	Son iki dize: asıl düşünce
Say / fa / lar / dan / kuş / u / çar	7	a	

Anahtar kelimeleri haritada göstermek

Anahtar kelimelerle metin arasındaki ilişkiyi göstermek için **kavram haritası** çizebilirsiniz. Haritanın ortasına en genel anahtar kelimeyi yazınız. Dallara, metinde onu açıklayan diğer anahtar kelimeleri ve kısa açıklamalarını yerleştiriniz.

Kavram haritası: Mâni

İkinci metin: Dilimizin ilk büyük sözlüğü

★ KÂŞGARLI MAHMUD VE DİVANÜ LÜGATİ'T-TÜRK

Kâşgarlı Mahmud, 11. yüzyılda yaşamış bir Türk bilginidir. Türk boylarının yaşadığı yerleri dolaşmış, insanların konuşmalarını dinlemiş, kelimelerini toplamıştır. Kısacası o da bir derlemeci gibi çalışmıştır. Topladığı kelimelerle **Divanü Lügati't-Türk** adlı eserini yazmıştır. Eserin adı kabaca "Türk dilinin sözlüğü" anlamına gelir.

Kâşgarlı Mahmud bu sözlüğü, Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla hazırlamıştır. Bu yüzden Türkçe kelimelerin anlamlarını Arapça açıklamıştır. Ancak eser yalnızca bir sözlük değildir. Kelimelerin yanında atasözleri, şiir parçaları ve Türk boyları hakkında bilgiler de vardır. Eserde ayrıca Türklerin yaşadığı toprakları gösteren yuvarlak bir dünya haritası bulunur.

Eserin bilinen tek el yazması nüshası bugün İstanbul'da, Millet Yazma Eser Kütüphanesinde korunmaktadır. Dilimizin yaklaşık bin yıl önceki kelimelerini merak edenler, bu eserin Türkçeye çevrilmiş baskılarına başvurabilir.

Bu metin özgün olarak yazılmıştır.

İyi arama, zayıf arama

Kâşgarlı Mahmud Divanü Lügati't-Türk ARA	✓	Metnin konusunu gösteren anahtar kelimeler. Sonuçlar doğrudan konuya gelir.
bin yıl önce yazılmış eski bir kitap ARA	✗	Genel kelimeler. Konuyla ilgisiz binlerce sonuç çıkar.

İpucu: Başlıktaki ve metinde sık geçen özel adlar en güçlü anahtar kelimelerdir. "ve, bir, çok" gibi kelimeler aramaya bir şey katmaz.

4 Söz Varlığı: Gerçek, Mecaz ve Terim Anlam

Bir kelime, birçok görev

Bir dilde bulunan kelimelerin, deyimlerin, atasözlerinin ve kalıp sözlerin tamamına **söz varlığı** denir. Bir kişinin söz varlığı ise onun bildiği ve kullanabildiği kelimelerdir. Okudukça söz varlığımız genişler. Ama yalnızca yeni kelime öğrenmek yetmez. Bildiğimiz kelimelerin farklı cümlelerde farklı anlamlar kazandığını da fark etmeliyiz. Şu iki cümleye bakınız:

- Su o kadar **soğuktu** ki bardağı tutamadım.
- Yeni komşumuz bize **soğuk** bir bakış attı ve kapıyı kapattı.

Birinci cümlede "soğuk", elimizle hissettiğimiz düşük sıcaklığı anlatır. İkinci cümlede ise bakış elle tutulmaz; burada "soğuk", sevgisiz ve ilgisiz anlamına gelir. Aynı kelime iki farklı anlamda kullanılmıştır.

Tanım Gerçek anlam

Bir kelimenin akla ilk gelen, herkesçe bilinen anlamına gerçek anlam denir. Bıçak çok keskindi. cümlesinde "keskin", iyi kesen anlamındadır.

Tanım Mecaz anlam

Bir kelimenin gerçek anlamından uzaklaşarak bir benzerlik ya da ilgi yoluyla kazandığı yeni anlama mecaz anlam denir. Ablamın keskin bir zekâsı var. cümlesinde "keskin", çabuk ve doğru kavrayan anlamındadır.

Tanım Terim anlam

Bir kelimenin bilim, sanat, spor ya da meslek alanında kazandığı özel anlama terim anlam denir. Bir üçgenin iç açılarının ölçüleri toplamı 180 derecedir. cümlesinde "açı" bir matematik terimidir.

Gerçek anlamdan mecaz anlama

	GERÇEK ANLAM	MECAZ ANLAM
kırmak	Bardağı yanlışlıkla **kırdı**.	Arkadaşının kalbini **kırdı**.
tatlı	Pazardan **tatlı** şeftaliler aldık.	Bebeğin **tatlı** bir gülüşü var.
derin	Köyün ortasında **derin** bir kuyu vardı.	Salonda **derin** bir sessizlik oldu.
parlak	Gökyüzünde **parlak** bir yıldız gördük.	Ablam **parlak** bir öğrencidir.
acı	Salatadaki **acı** biber ağzımı yaktı.	Sabah **acı** bir haber aldık.
boş	Rafta **boş** bir kavanoz duruyordu.	**Boş** sözlerle vakit kaybetmeyelim.

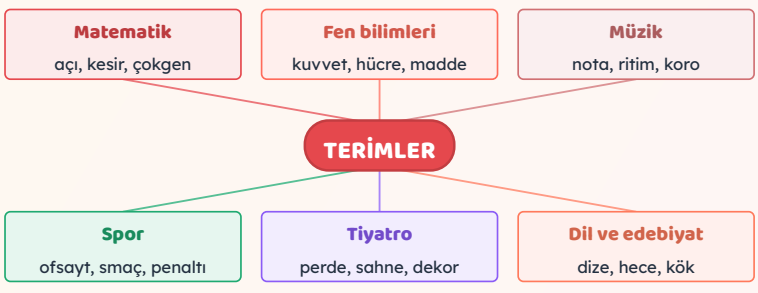
Mecazı nasıl tanırız?

- Kelimeyi gerçek anlamıyla düşününüz: "Bir kalp, cam gibi kırılır mı?" Cevap "hayır" ise mecaz vardır.
- Mecaz anlamda çoğu zaman soyut bir durum, yani duygu, düşünce ya da davranış, somut bir kelimeyle anlatılır.
- Mecaz anlam bir benzerliğe dayanır: Ağır bir bavul taşımak insanı yorar; ağır sözler de insanı yorar, üzer.

Terim anlam

Bazı kelimeler bir bilim ya da sanat dalında kullanılınca özel bir anlam kazanır. "Kuvvet" kelimesi buna güzel bir örnektir. Bu işi bitirecek **kuvvetim** kalmadı. cümlesinde "kuvvet", güç anlamındadır. Bir cisme uygulanan **kuvvet**, cismin hareketini değiştirebilir. cümlesinde ise fen biliminin bir terimidir. Terimler, ait oldukları alanda herkesin aynı şeyi anlaması için kullanılır.

Hangi alanın terimi?

Tuzağa düşme!

Kelimenin anlamını bağlam belirler
"Perde" kelimesi evimizdeki pencerede gerçek anlamıyla kullanılır: Salonun perdelerini yıkadık. Tiyatroda ise oyunun bölümlerinden her birine perde denir: Oyunun ikinci perdesi çok heyecanlıydı. Burada perde bir terimdir. Kelimenin hangi anlamda kullanıldığını cümle, yani bağlam gösterir.

Söz varlığımızı hatırlayalım

Önceki yıllarda kelimeler arasındaki birçok anlam ilişkisini öğrendiniz. Dilimizin zenginliği bu ilişkilerde de görülür. Aşağıdaki haritada söz varlığı unsurlarını bir arada görüyorsunuz. Her birinin örneğini kendi cümlenizde kullanmayı deneyiniz.

Söz varlığı haritası

5 Yazarken İçerik ve Yapı

Önce amaç, sonra yapı

İyi bir yazı rastgele başlamaz. Önce "Ne anlatmak istiyorum?" ve "Okurum kim?" sorularını cevaplarız. Sonra amacımıza uygun **paragraf türünü** ve **metin yapısını** seçeriz. Bir yeri göz önünde canlandırmak istiyorsak betimleme, bir olayı anlatmak istiyorsak öyküleme, bir varlığın özelliklerini sıralamak istiyorsak tanıtma, bir konuyu "neden?" ve "nasıl?" sorularıyla anlaşılır kılmak istiyorsak açıklama yaparız.

BETİMLEME

Bir varlığı, yeri ya da kişiyi **göz önünde canlandırır**. Renk, ses, koku gibi duyulara dayalı ayrıntılar kullanılır. Sandığın kapağı, yılların dokunuşuyla parlamış koyu kahverengi bir cevizdi.

ÖYKÜLEME

Bir olayı **zaman içindeki gelişimiyle** anlatır. "Önce, sonra, ertesi sabah, en sonunda" gibi sözler olayların sırasını gösterir.

TANITMA

Bir kavramın, varlığın ya da kişinin **özelliklerini düzenli biçimde** sunar. Mâninin dört dizeden oluştuğunu ve dizelerinin çoğunlukla yedi heceli olduğunu anlatmak bir tanıtmadır.

AÇIKLAMA

Bir konuyu **"neden?" ve "nasıl?"** sorularına cevap vererek anlaşılır kılar. Bir sürecin ya da işleyişin adımlarını netleştirir. **Bu yıl** öğreneceğiniz yeni paragraf türüdür.

Açıklayıcı paragraf

Açıklayıcı paragrafta amaç bilgi vermek ve öğretmektir. Paragraf genellikle bir soruyla ya da konuyu tanıtan bir cümleyle başlar. Sonra "çünkü", "bu yüzden", "örneğin" gibi sözlerle açıklama yapılır. Son cümle ise söyleneni toparlar. Aşağıdaki paragrafı inceleyiniz.

★ ATASÖZLERİ NEDEN AKILDA KALIR?

Atasözleri, atalarımızın uzun deneyimlerinden çıkardığı öğütleri birkaç kelimeyle söyler. Peki bu sözler neden bu kadar kolay akılda kalır? Çünkü atasözleri yüzyıllar boyunca ağızdan ağıza aktarılmıştır. Kulaktan kulağa dolaşan bir sözün kısa ve kolay hatırlanır olması gerekir. Bu yüzden atasözlerinde gereksiz kelime bulunmaz. Ayrıca birçok atasözünde ses tekrarları vardır. Örneğin "Damlaya damlaya göl olur." sözündeki tekrar, atasözünün kulağa hoş gelmesini sağlar. Kısacası atasözlerinin kısa ve ahenkli olması, onları nesilden nesile ulaştıran sırdır.

Bu paragraf özgün olarak yazılmıştır.

Açıklayıcı paragrafın yapısı

1	2	3	4
Konu / soru	**Neden?**	**Nasıl? Örnek**	**Sonuç**
Peki bu sözler neden bu kadar kolay akılda kalır?	Çünkü ağızdan ağıza aktarılmıştır; kısa olmaları gerekir.	Ayrıca ses tekrarları vardır. Örneğin "Damlaya damlaya göl olur."	Kısacası kısa ve ahenkli olmaları onları nesilden nesile ulaştırır.

Açıklamanın işaret sözleri: neden? · nasıl? · çünkü · bu yüzden · ayrıca · örneğin · kısacası

Metin yapıları

Paragraflar bir araya gelince metin oluşur. Bilgilendirici metinlerde bilgiyi düzenlemenin farklı yolları vardır. Bu yıl üç yapıyı kullanacaksınız:

- **Sıralı-kronolojik yapı:** Olaylar ya da bir işin adımları zaman veya mantık sırasıyla verilir. Önce, ardından, sonra, son olarak gibi sözler kullanılır.
- **Tanıtıcı yapı:** Bir kavramın, kişinin ya da varlığın özellikleri düzenli biçimde sunulur. "Dört Dizede Bir Dünya" metni tanıtıcı bir metindir.
- **Karşılaştırma-zıtlık yapısı:** İki ya da daha fazla şeyin benzer ve farklı yönleri ortaya konur. Karşılaştırma yapmadan önce **ölçütler** belirlenir: biçim, amaç, kullanım yeri gibi.

Karşılaştırma-zıtlık yapısının işaret sözleri

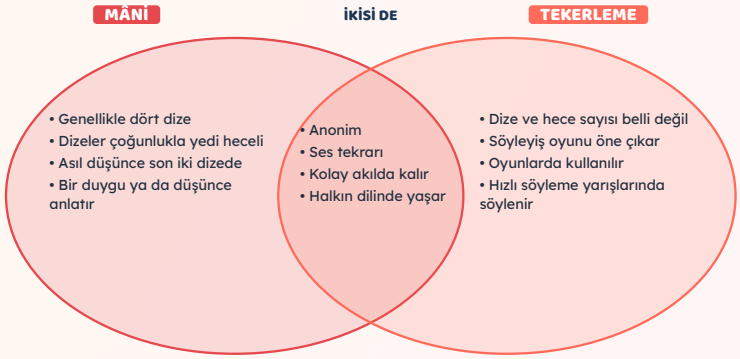
- **Benzerlik bildirenler:** ikisi de, her ikisinde de, benzer şekilde, aynı biçimde, gibi
- **Farklılık bildirenler:** oysa, ise, ama, buna karşılık, -den farklı olarak

★ MÂNİ VE TEKERLEME

Mâni ve tekerleme, halkımızın dilinde yaşayan iki eğlenceli söz türüdür. İkisi de anonimdir; kim tarafından söylendikleri bilinmez. Her ikisinde de ses tekrarları sözü güzelleştirir ve akılda kalmayı kolaylaştırır. Bu iki tür, biçim bakımından ise birbirinden ayrılır. Mâni çoğunlukla dört dizeden ve yedi heceli dizelerden oluşur. Tekerlemede ise dize ve hece sayısı belli değildir; kısa da olabilir uzun da. Amaçları da farklıdır. Mâni bir duyguyu ya da düşünceyi son iki dizesinde dile getirir. Oysa tekerlemede anlamdan çok söyleyişin oyunu öne çıkar; çocuklar tekerlemeleri oyunlarda ya da hızlı söyleme yarışlarında kullanır.

Bu paragraf özgün olarak yazılmıştır.

Karşılaştırmayı şemada görmek: Mâni ve tekerleme

6 Yazıyı Söz Varlığıyla Zenginleştirme

Bir ressamın paletinde ne kadar çok renk varsa resmi o kadar canlı olur. Yazarın paleti de söz varlığıdır. Ancak renkleri doğru yere sürmek gerekir. Yerinde kullanılmayan bir kelime, en güzel cümleyi bile bozar. Bu bölümde yazılarınızı hem **zenginleştirmeyi** hem de **yanlışlardan arındırmayı** öğreneceksiniz.

Kelimeyi doğru anlamda kullanmak

Tanım Kelimenin yanlış anlamda kullanılması

Bir kelimenin, anlatılmak istenen düşünceyi karşılamayan bir anlamda kullanılmasına kelimenin yanlış anlamda kullanılması denir. Bu durumda cümle ya tuhaf olur ya da söylenmek istenenin tersini söyler.

No	Hatalı cümle	Neden hatalı?	Düzeltilmiş cümle
1	Arkadaşımı başarısından dolayı **kınadım**.	Kınamak, birini kusurlu bulup ayıplamaktır. Başarı ayıplanmaz.	Arkadaşımı başarısından dolayı **kutladım**.
2	Mutfaktaki yemek mis gibi **kokuşuyordu**.	Kokuşmak, bozulup kötü kokmaktır. "Mis gibi" sözüyle çelişir.	Mutfaktaki yemek mis gibi **kokuyordu**.
3	Dedem çok **cimri** biridir; komşularına her zaman yardım eder.	Cimri, elindekini paylaşmaktan kaçınan kişidir. Yardımseverlikle çelişir.	Dedem çok **cömert** biridir; komşularına her zaman yardım eder.
4	Bu kitabı okuduğuma **pişman oldum**, çok güzeldi.	Pişman olmak, yaptığı bir işten üzüntü duymaktır. Beğeniyle çelişir.	Bu kitabı okuduğuma **çok sevindim**, çok güzeldi.

Deyim ve atasözünü yerinde kullanmak

Deyimler ve atasözleri yazıya renk katar. Ancak anlamını tam bilmediğimiz bir deyimi kullanırsak okuru şaşırtırız. Bir deyimi ya da atasözünü yazınıza koymadan önce anlamından emin olunuz.

No	Hatalı kullanım	Anlamı	Doğru kullanım
1	Sınav sonucunu öğrenince çok üzüldü, **etekleri zil çaldı**.	**etekleri zil çalmak:** çok sevinmek	Sınav sonucunu öğrenince **etekleri zil çaldı**.
2	Sınavdan önceki gece bütün konuları bir oturuşta ezberledim; **damlaya damlaya göl olur**.	Küçük birikimler zamanla büyük bir sonuç doğurur.	Her gün yarım saat kelime çalıştım; **damlaya damlaya göl olur**.
3	Kitabın her satırını dikkatle inceledim, yani kitaba **göz attım**.	**göz atmak:** bir şeye kısaca, üstünkörü bakmak	Kütüphanede yeni gelen kitaplara kısaca **göz attım**.
4	Öğretmenimizin uyarılarına **kulak astık** ve ödevlerimizi geç teslim ettik.	**kulak asmak:** önem vermek, dikkate almak	Öğretmenimizin uyarılarına **kulak astık** ve ödevlerimizi zamanında teslim ettik.

Notlarım

Taslağı zenginleştirmek

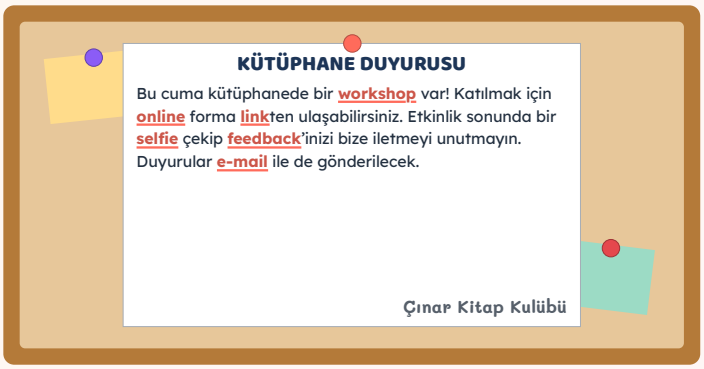
Yazınızı bitirdikten sonra onu bir kez de söz varlığı gözüyle okuyunuz. Sık tekrar ettiğiniz “çok, güzel, iyi” gibi kelimelerin yerine daha canlı kelimeler, yerinde bir deyim, bir ikileme ya da pekiştirme koyabilirsiniz. Aşağıdaki şekilde aynı paragrafın ilk ve son hâlini karşılaştırınız.

Yabancı kelimeler yerine Türkçe karşılıklar

Teknolojiyle birlikte dilimize her gün yeni yabancı kelimeler giriyor. Bunların birçoğunun güzel Türkçe karşılıkları vardır. Türk Dil Kurumu, yabancı kelimeler için Türkçe karşılıklar önerir. Yazarken bu karşılıkları kullanmak dilimizi korur ve yazımızı herkes için anlaşılır kılar.

Yabancı kelime	Türkçe karşılığı	Yabancı kelime	Türkçe karşılığı
online	çevrim içi	link	bağlantı
e-mail	e-posta	update	güncelleme
selfie	özçekim	password	parola
feedback	geri bildirim	laptop	dizüstü bilgisayar
workshop	çalıştay	trend	eğilim

Okul panosunda bir duyuru

Bir paragrafın iki hâli

İLK HÂLİ (TASLAK)

Bayram sabahı erkenden kalktık. Mutfakta çörekler güzel güzel kokuşuyordu[1]. Annem bize güzel[2] bir gülümsemeyle baktı. Hava çok güzeldi[2], gökyüzü çok maviydi[3]. Dedemler kapıda görününce çok sevindim[3].

[1] Yanlış anlam: kokuşmak bozulup kötü kokmaktır.
[2] “güzel” kelimesi üç kez tekrar edildi.
[3] “çok” kelimesi üç kez tekrar edildi.

SON HÂLİ

Bayram sabahı erkenden kalktık. Mutfak, fırından yeni çıkan çöreklerin kokusuyla mis gibi kokuyordu[1]. Annem bize sıcak[2] bir gülümsemeyle baktı. Gökyüzü masmaviydi[3]. Dedemler kapıda görününce eteklerim zil çaldı[4], koşa koşa[5] kapıya gittim.

[1] Kelime doğru anlamda kullanıldı.
[2] Mecaz anlam: sıcak bir gülümseme.
[3] Pekiştirme: masmavi.
[4] Deyim: etekleri zil çalmak · [5] İkileme: koşa koşa

7 Büyük Harfler ve Virgül

Büyük harfle başlayan adlar

Önceki yıllarda cümle başlarının, kişi adlarının ve ülke adlarının büyük harfle başladığını öğrendiniz. Bu yıl **yer, yapı ve kurum adlarına** odaklanacaksınız. Bir gezi yazısında, bir davetiyede ya da bir adres yazarken bu kurallar sürekli karşınıza çıkar.

YER ADLARI

Kıta, bölge, il, ilçe, köy ve semt adları büyük harfle başlar. Avrupa, Trakya, Sinop, Ürgüp, Cumalıkızık, Kuzguncuk

TÜR BİLDİREN İKİNCİ AD

Yer adından sonra gelen deniz, göl, dağ, ırmak, boğaz gibi sözler de büyük başlar. Tuz Gölü, Kaçkar Dağları, Sakarya Irmağı, İstanbul Boğazı **Ama:** Amasya ili, Merzifon ilçesi yazılır.

MAHALLE, MEYDAN, SOKAK

Mahalle, meydan, bulvar, cadde ve sokak kelimeleri adla birlikte büyük başlar. Yıldız Mahallesi, Cumhuriyet Meydanı, Gazi Bulvarı, Lale Sokağı

Yapı adlarında, kısaltılarak söylenen yer adlarında ve kurum adlarında da büyük harf kuralları vardır.

YAPI ADLARI

Saray, köşk, han, kale, köprü, kule ve anıt adlarının bütün kelimeleri büyük başlar. Galata Kulesi, Malabadi Köprüsü, Bodrum Kalesi, Rumeli Hisarı

KISALTILMIŞ YER ADI

Bir yer adı kısaltılarak söylendiğinde de büyük harfle başlar. Hisar'a çıktık. Boğaz'da vapur turu yaptık.

KURUM ADLARI

Kurum, kuruluş ve kurul adlarının her kelimesi büyük başlar. Türk Dil Kurumu, Millî Kütüphane, Yeşilvadi Ortaokulu, Çınar Kitap Kulübü

Tuzağa düşme!

Kurum adına gelen ek ayrılmaz

Kurum ve kuruluş adlarına gelen ekler kesme işaretiyle ayrılmaz: Türk Dil Kurumuna yazdık. Yeşilvadi Ortaokulunda okuyorum. Yer adlarına gelen ekler ise kesmeyle ayrılır: Sinop'a gittik. Ürgüp'te kaldık.

Notlarım

Virgülün görevleri

Virgül, okurun cümleyi doğru yerden durarak okumasını sağlar. Yanlış yere konan ya da unutulan bir virgül anlamı değiştirebilir. Bu yıl virgülün beş yeni görevini öğreneceksiniz.

SIRALI CÜMLELER

Arka arkaya sıralanan cümleleri ayırır. Kapıyı açtım, içeri girdim, ışığı yaktım.

TIRNAKSIZ ALINTIDAN SONRA

Tırnak içine alınmayan alıntı cümlesinden sonra konur. Yarın kütüphaneye birlikte gidelim, dedi.

KONUŞMA ÇİZGİSİNDEN SONRA

Konuşma çizgisiyle başlayan alıntı cümlesinin bitimine konur. — Sözlüğünü getirdin mi, diye sordu.

KONUŞMADAN ÖNCE

Hikâyelerde konuşma bölümünden önceki ifadenin sonuna konur. Dedem sandığı açtı. Bana dönerek, bir alt satırda — İşte benim hazinem, dedi.

RET, KABUL, TEŞVİK

hayır, yok, evet, peki, tamam, olur, elbette, haydi gibi kelimelerden sonra konur. Evet, bu kartı ben yazdım. Haydi, kütüphane kapanmadan gidelim.

GEÇEN YILDAN

Eş görevli kelimeleri ayırma görevini unutmayınız. Sözlük, defter ve kalem aldım.

Tuzağa düşme!

Soru cümlesi alıntı olunca

Konuşma çizgisinden sonra gelen alıntı soru bildirse de sonuna soru işareti değil virgül konur. Sorulduğunu "diye sordu" sözü gösterir: — Nereye gidiyorsun, diye sordu.

Kroki üzerinde adlar

Hayalî bir mahalle

